

Hak Dini Kur'an Dili Özelinde Tefsir Siyer İlişkisi

Yrd. Doç. Dr. Feyza Betül KÖSE*

Özet

Hz. Peygamber'in hayatına dair rivâyetler sadece siyer eserlerine hapsedilmemiş İslâm ilim geleneği içerisinde farklı alanlarda telif edilen eserlerde de yerini bulmuştur. Kuşkusuz bunlar arasında en çok dikkat çeken Peygamber'in tebliğine aracılık ettiği Kur'an'ı anlamaya yönelik olan tefsir ilmidir. Gerek sebep-i nüzul bağlamında gerekse ayetleri açıklayıcı malumat olarak siyer rivayetlerinden yararlanılmıştır. Son dönem Osmanlı müderrislerinden Elmalılı Hamdi Yazır da eserinde bu gelenekten müstağni kalmamış ve bir araya getirilmesi durumunda bir siyer eseri oluşturabilecek kadar bu alana dair rivayetleri aktarmıştır. İşte bu çalışmamızda biz müellifin siyer rivayetleri karşısındaki tutumunu, Hz. Peygamber ve siyer algısı, rivayetleri seçme ölçütleri, kullandığı kaynaklar gibi türlü yönlerden inceleyeceğiz.

Anahtar kelimeler: Hz. Peygamber, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Siyer, Tefsir, Rivâyet.

Relation Between Sirah And Tafsir Specific To Hak Dini Kuran Dili

Abstract

The narrations related to Muhammad's life not only locked in Sirah works but also took place in works compiled in different areas of Islamic science tradition. Definitely, the most notable among them is tafsir that aim at understanding of Qur'an that Prophet was mediating their advice. It has been utilised from Sirah narrations both in the context of causes of apoplexy and as descriptive infor-

* KSÜ İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, feyzabetulkose@ksu.edu.tr.

mation of verses. One of the late period Ottoman mudarris Elmalılı Hamdi Yazır reflected this tradition in his work and related narrations in this field adequate to create Sirah work if they bring together. Here, in our study we will examine the author's attitude in Sirah narrations such as the Prophet and Sirah perception, narrations selection criterias and sourcing from various aspects.

Key Words: Prophet Muhammad, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Sirah, Tafsir, Narration.

Giriş

Son dönem Osmanlı ulemasından Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942),¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan istenilen ve bu kurumun da kendisine tevdi ettiği tefsir yazma işini üstlenerek Cumhuriyet döneminin ilk ve hali hazırdaki en önemli tefsir çalışmasına imzasını atmıştır.² Eserinde kelâma, fıkha, felsefeye ve tasavvufa dair pek çok konuya yer veren müellif Siyer konusunda da bir hayli malumat aktarmıştır.³ O kadar ki bu malumat müstakil olarak bir araya getirildiği takdirde kronolojik olmasa dahi Hz. Peygamber'in hayatının belli başlı olaylarını içine alan bir Siyer telifi ortaya çıkabilecek kapsamdadır.

Eserin yazılışına dair müellif ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasında varılan anlaşmada İslam tarihi şu satırlarla zikredilmiştir:

¹ Hayatı ve eserleri hakkında geniş malumat için bkz., Yavuz, Yusuf Şevki, "Elmalılı Muhammed Hamdi", *DİA*, İstanbul 1995, XI, 57-62.

² Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri'ne dair ayrıntılı bilgi için bkz, Ersöz, İsmet, *Elmalılı Mehmed Hamdi Yazır ve Hak Dini Kur'an Dili*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniv. SBE, Konya 1986. Müellifin tefsir usûlü, tefsirin sıradan okuyucu düzeyini aşması, kendi koyduğu kurala uymaması, ikinci el kaynaklara birinci el izlenimini vermesi, rivâyet-dirâyet dengesini koruyamaması, yapılan tefsirler arasında orantısızlık bulunması ve zorlama yorumlar açısından eleştirilmiştir. Bkz, Özel, Mustafa, "Elmalılı'nın Tefsir Metodolojisi", *Diyanet İlmî Dergi*, 51 (3), 2015, 52-54.

³ Eserdeki İslâm tarihi rivâyetlerinin değerlendirilmesi için bkz, Algül, Hüseyin, "Hak Dini Kur'an Dili Tefsirinde İslâm Tarihi Dökümanlarının Değerlendirilişi", *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu*, TDV Yay., Ankara 1993, 221-230; Palabıyık, M. Hanefi-Gökhan, Nur-Olçar, Rabia, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Hz. Peygamber Algısı", *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler Sempozyumu*, I-II, Bingöl 2013, II, 319-356.

“...Özellikle tevhîd, ahireti hatırlatma ve öğütlerle ilgili ayetlerin mümkün olduğu kadar uzunca açıklanması, aralarında ilişki bulunan İslâm Tarihi olaylarına işaret edilmesi.”⁴ Bu maddede geçen İslâm Tarihi ifadesinin aslında Siyere tekabül ettiği eserin verdiği tarihî malumatın tamamı dikkate alındığında ortaya çıkmaktadır. Ele aldığımız tefsirde ayet-sebebe-i nüzûl ilişkisinin yanı sıra ayette sözü edilen hususun Hz. Peygamber’in hayatındaki karşılığı bağlamında da Siyer rivâyetleri yer almaktadır. Ancak Kur’an’ın anlaşılması için nüzûl ortamının tüm yönleri ile bilinmesi ve ayetin buna göre değerlendirilmesi görüşüne Elmalılı’dan referans göstermeye elverişli bir usûlün bu eserde takip edilmediğini de belirtmek gerekir.⁵

Eser, yer verdiği siyer rivayetleri ve konuları bakımından incelendiğinde öncelikle müellifin genelde nübüvvet, özelde Hz. Muhammed’in (sav) peygamberliği algısının vahiy, mucize ve masumiyet kavramları çerçevesinde ele alınması ve bu temel üzerine Siyere dair mevzuların tetkik edilmesi gerektiği kanaatini taşımaktayız.

I. Elmalı Tefsirinde Nübüvvet

1. Vahiy ve Nübüvvet

Yazır genellikle vahiy ve nübüvveti aynı cümleler içerisinde ve birbirleriyle bağlantılı olarak ele almakta ve peygamberlik tanımlamasını da vahiy alma üzerinden yapmaktadır:

“Allah’ın kanunu her şeyden önce insanın ruhuna bütün varlığıyla uyan, görünür ve besbelli bir zaruri ilim ile ortaya çıkmalıdır ki, bu görünme bizzat Allah’ın nizamı ve hitabı olduğu kendi kendine anlaşılın ve apaçık olsun da sonra akıllar tecrübe ve delile dayanarak netice çıkarma yolu ile, kalpler zevk ve ferahlık ile bundan

⁴ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, I-X, sad: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli vd., Azim Yay., İstanbul tz., I, 12.

⁵ Aksine müellif, özellikle ahkâm ayetlerinin tefsirinde nüzul ortamını dikkate almamakla eleştirilmiştir. Bkz, Albayrak Halis, “Elmalı M. Hamdi Yazır’ın Tefsir Anlayışı”, *Elmalı M. Hamdi Yazır Sempozyumu*, TDV Yay., Ankara 1993, 160. 152-168

feyz (ilim-irfan) alsınlar. İşte bu zaruri ilme şeriat dilinde “vahiy” ve bu nimeti elde etmeye “nübüvvet=peygamberlik” denir.”⁶

Elmalılı, peygamberliğin aslının Allah vergisi olan özel bir vahiy olduğunu ve bütün peygamberlerin böyle ilahi vahiy ile peygamber olduklarını belirtir.⁷ Vahyin açık ve gizli duyulardan kalbe gizli bir yol ile süratli bir anlayış telkin eden ruhânî bir iniş olduğunu, bu inişin emin bir ruh ile olduğunun tecrübeyle bilinmesi durumunda ise tam manasıyla vahyin tahakkuk ettiğini ve o zatın peygamberlik makamını kazanmış olacağını aktarır.⁸ Bununla birlikte 4/Nisa 163. ayetin tefsirinde, Allah'ın peygamberlerine ve velilerine öğretilen ilahî kelime olarak tanımladığı⁹ vahyin türleri olduğunu, gayet hızlı ve gizli bir işaret halinde ve birdenbire kalbe bırakılan ilham suretindeki ruhânî sözün vasıtasız olarak içe doğması ve alınması şeklindeki vahyin hem peygamberlere hem de Hz. Musa'nın annesine olduğu gibi, diğer insanlara da uykuda veya yakaza durumunda; gaybten veya ru'yet halinde gerçekleşebileceğini ifade eder. Müellifin aktardığına göre vahyin diğer bir türü de Hz. Musa'nın Allah ile konuşmasında olduğu gibi perde arkasından söylemektir ki, söz yaratılıp işittirilir ancak işiten kimin söylediğini görememektedir. Vahyin üçüncü türü ise Allah'ın bir melek göndererek vahyetmesidir. Bu durumda doğrudan kalbe veya sesle ya da sessiz söz ile vahyi iletir. Burada meleğin kuvvet ve mertebesinin de önemi vardır zira Cebrail'in ilettiği vahyin ifade ettiği zorunlu bilgi diğer hepsinden daha yüksek olmaktadır.¹⁰

Müfessir, vahyin gelişi anında peygamberlerin durumunu ise şu ifadelerle tasvir eder:

⁶ Elmalılı, I, 95.

⁷ Elmalılı, III, 125. Müellifin tefsirinde peygamberleri ifadede kullandığı kavramlar hakkında bkz, Aydın, Abdurrahman, “Fahredden Râzi ile Elmalılı Tefsirleri Bağlamında Nebî, Resûl ve Peygamber Kavramlarına Genel Bir Bakış”, *Gaziosmanpaşa Üniv. İFD*, 2015, III (1), 78-82.

⁸ Elmalılı, III, 127.

⁹ Elmalılı, III, 125.

¹⁰ Elmalılı, VII, 35; III, 125-126.

“Vahyin gelişi bütün hisleri istila ettiğinden dolayı o anda ruh bütün varlığıyla gördüğü şeye dalmış olarak sadece kabul edici kesilir ve irade ile ilgili faaliyeti ve kuvvetlerinin özellikleri geçici olarak durur da aklın yetişemediği varlığın bilgi ve sırlarını görür ve daha sonra arzu ve iradesini ona uydurur. İşte hak din başlangıçta peygamberlik denilen böyle ilahi bir nizam ile gerçekleşir ve bu tecelli insanda görünür fakat kaynağı bakımından insana ait bir nizam olmaz.”¹¹

Tüm peygamberlerin ilahî vahiy ile peygamber olduklarını belirten Elmalılı, diğer peygamberlerin vahiy alış şekillerinin tamamının Resulullah'ta tecelli ettiğini,¹² “mana” veya “nazım ve mana” olarak vahiy yoluyla kalbe inen Kitab'ın bu aşamadan sonra kullar tarafından yazıldığını belirtir.¹³ Kur'an vahyini Hz. Peygamber'e kimin öğrettiği konusuna da değinen müellife göre konuya ilişkin ayetler birlikte değerlendirildiğinde öğretenin hem Allah,¹⁴ hem de Cebrail¹⁵ olduğunu düşünmek mümkündür.¹⁶

Esasen müellif sadece vahiy alma şekillerinde değil peygamberliğin tüm hususiyetlerinde Resulullah'ın diğer peygamberlerden üstün bir mevkiye bulunduğu ve peygamberliğin giderek mükemmelleşen ve en mükemmel halini Son Peygamber'de bulan bir zincir olduğu kanaatini taşımaktadır. Ona göre “Peygamberlik, insan türünde en mükemmel bir ıstıfa olup bunu art arda sürüp giden ve derece derece durmadan mükemmele doğru yönelen bir ıstıfa zinciri takip etmiştir.”¹⁷ Bakara Suresi 253. ayet¹⁸ bağlamında yaptığı ızahında peygamberlik ve hakkı söylemiş olmakta bir ve aynı olan peygamberlerin bazısının özel bir üstünlük taşıdıklarını ve bu üstünlü-

¹¹ Elmalılı, I, 95-96.

¹² Elmalılı, III, 125.

¹³ Elmalılı, III, 116.

¹⁴ 55/Rahman, 1-2.

¹⁵ 2/Bakara, 97; 16/Nahl, 102; 26/Şuara, 193; 42/Şûrâ, 51.

¹⁶ Elmalılı, VII, 290.

¹⁷ Elmalılı, II, 353.

¹⁸ “O, işaret olunan resüller yok mu, biz onların bazısını, bazısından üstün kıldık. İçlerinden kimi var ki Allah, kendisiyle konuştu, bazısını da derecelerle daha yükseklere çıkardı...”

ğün çeşitli olmasının onların gönderildikleri ümmete uygun olduğunu belirten müellif, ayette isimleri geçen Hz. İsa, Hz. Musa ve ismi açıkça zikredilmese de kendisine işaret edildiğini belirttiği Hz. Muhammed'in üstünlüklerinin özellikle dikkat çekici olduğunu belirterek şunları kaydeder:

“Bu arada üçü özellikle dikkat çekicidir; ikisi yan, birisi orta ve merkezdir. Bir yanda Kelimetullah (Hz. Musa), bir yanda da İsa, Ruhullah vardır. Ortada kendisi tam olarak belli olduğundan dolayı ismini açıklamaya gerek olmayan belli birisi konulmuştur ki, diğerlerinin birçok derece üstünde yüksek bir Makam-ı Mahmud'u elde etmiştir.”¹⁹

Elmalılı türlü vesilelerle Resulullah'ın bu üstünlüğünü vurgulamaktan geri durmamıştır. Örneğin Kehf Suresi 83. ayetin tefsirinde Hızır-Musa kıssasını naklettikten sonra “... Ancak Musa'nın her şeyi bilen bir peygamber olmadığını ve Allah'ın ilminden Musa'ya verilmeyen şeyler bulunduğunu anlatmış olur. Bu da hem Hızır'ın hem Musa'nın Allah'ın lütfuna nail olduklarını toplayan bir zülcenaheyni göz önüne getirmeyi telkin ile Hz. Muhammed'in makamının en mükemmel bir makam olduğunu anlatmak için bir giriş yapılmış demektir”²⁰ şeklindeki yorumu ile uygun bulduğu her fırsatta Resulullah'ın üstünlüğünü dile getirmektedir. Peygamberlerin hiçbirinin hakiki şekliyle görmediği Cebrael'i Resulullah'ın biri yerde diğeri gökte olmak üzere iki kez gördüğünü²¹ dile getiren müfessir, “o makama layık olan tecelliyi kabul edecek yeteneği yoktu” dediği Hz. Musa'nın kelâm-ı kadîmi işitmeye güç yetirememesine mukâbil Hz. Peygamber'in bunda sebat ettiğini belirtir.²²

Elmalılı, peygamberler zincirinin en mükemmel halkası olarak tanımladığı Hz. Peygamber'e yönelik algıları iki grupta toplamıştır. Buna göre, günümüz ifadesiyle dile getirecek olursak, ilk grubu “indirgemeci” peygamber algısı oluştururken ikinci grup peygamber-

¹⁹ Elmalılı, II, 150.

²⁰ Elmalılı, V, 380-381.

²¹ Elmalılı, VII, 292.

²² Elmalılı, VII, 38.

liği bütün insanlığın üzerine çıkmak gibi bir iddia zannedenlerin peygamber algısıdır. Bu ikinci tür algı sahipleri arasında bazı Avrupalı yazarların da bulunduğu ifade ederek Hz. Peygamber'in "Ben de sizin gibi bir beşerim" şeklindeki ifadesinden dolayı bu kimseler tarafından sıradanlıkla suçlanarak, peygamberliğinin kabul edilmediğini belirtir ve ikisi arası bir tutum tavsiye eder.²³

Âl-i İmrân Suresi 31-32. ayetlerinin²⁴ nüzûl sebebi olarak belirttiği, Abdullah b. Übey'in "Bakınız Muhammed kendisine itaat ve ibadeti Allah'a itaat gibi tutuyor ve bize, Hıristiyanların İsa'yı sevdikleri gibi kendisini sevmemizi emrediyor" şeklindeki sözlerini aktararak bu suçlamaya cevap sadedinde Hıristiyan ve Müslümanların peygamber algılarını karşılaştırır ve her iki dinin peygamber konumlandırmasını, vardıkları sonuç itibariyle irdeler. Burada Yazır'ın önemle üzerinde durduğu nokta Hıristiyanların algısına göre Allah'ın birliğinin Hz. İsa'da yok olmuş olmasına mukabil İslâm inancına göre Hz. Muhammed'in hakikat ve şahsiyetinin Allah'ın birliğinde yok olmasıdır.²⁵

Ayrıca Resulullah'a uymanın, Hıristiyanların Hz. İsa hakkındaki onu tanrılığa ortak koşmak suretiyle Allah sevgisini bölüp üç ayrı ortağa paylaşmak şeklindeki tasavvurları gibi olmadığını, Hz. Muhammed'e, Allah'ın resûlü ve O'nun görevlendirdiği peygamberi olduğundan dolayı yine sırf Allah için uymak ve izinden gitmek olduğunu ve Resulullah'ın şahsî, bedenî bakımından değil peygamberlik görevi bakımından gerekli olan itaatin Allah adına vekâlet yoluyla gerçekleşen bir itaat olduğunu ifade eder.²⁶

Elmalılı'nın Yahudilere yönelik eleştirileri ise peygamber algıları değil, Hz. Muhammed'in peygamberliğine bakışları üzerindedir. Giderek Avrupalılar ve Arap olmayan Müslümanlar arasında

²³ Elmalılı, V, 524.

²⁴ "De ki, siz gerçekten Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve suçlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok esirgeyici ve bağışlayıcıdır. De ki, Allah'a ve Peygamber'e itaat edin! Eğer aksine giderlerse, şüphe yok ki Allah kafirleri sevmez."

²⁵ Bkz, Elmalılı, II, 343-346.

²⁶ Bkz, Elmalılı, II, 343-344.

yayılmaya çalışan Yahudiliğin İseviyye Mezhebi'nin, Enâm Suresi 92. ayette yer alan "Ümmü'l-kurâ ve çevresini uyarman için" mealindeki ifadeden yola çıkarak, Resulullah'ın nübüvvetinin sadece Arapları muhatap aldığı şeklindeki iddialarını tenkit etmekte ve bunun, Allah'ı gereği gibi takdir edememekten doğan bir cüret, bir nankörlük ve çelişki olduğunu vurgulamaktadır. Zira müellife göre herhangi bir peygamber ve kitabın inmesini kabul eden bir düşünce yapısının, tüm peygamber ve kitapları tasdik ve teyit eden ve onlardan daha açık ve daha feyizli olarak indirilmiş olan Kur'an ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkârları açık bir çelişkidir ve ayet bu hususu ifade etmektedir.²⁷

Bununla birlikte Elmalılı'ya göre Yahudilerin sadece bu mezhebi değil geneli, Hz. Muhammed'in hükmüne iman ve ittiba etmemekle yalnız Kur'an ve Hz. Peygamber'i değil kendi kitapları Tevrat ve kendi peygamberlerinin şeriatını da tanımamış olmaktadırlar. Ve bu durum müellif tarafından cahiliye hükümleri peşinden koşmak ve iman iddialarına rağmen küfürde kalmak olarak değerlendirilmektedir.²⁸

Müellifin bizatihi Hz. Peygamber'e yönelik nübüvvet algısında klasik hususiyetler dikkat çekmektedir.²⁹ Örneğin o, Allah'ın nurundan yaratıldığını ifade ettiği³⁰ Resulullah'ı bereket sembolü ve rahmet olarak algılamaktadır. Nisa Suresi 78. ayetin³¹ tefsirinde Hz. Peygamber'in Medine'ye geldiği zaman şehirde bolluk ve ucuzluk olduğuna dair bir rivâyeti aktardıktan sonra şu izahta bulunur: "Hz. Muhammed'in insanları İslâm'a davet etmesi üzerine Yahudilerin inadı ve münafıkların münafıklığı ortaya çıktığı sıralarda kıtlık ve pahalılık görülmeye başladı. Bunda belki Medine'nin kalabalık olmaya başlamasının da bir rolü düşünülse bile, yağmurların alışılmışın dışında az yağması, meyve ve ürünlerin olmaması gibi tabii

²⁷ Elmalılı, III, 464.

²⁸ Elmalılı, III, 258.

²⁹ Ayrıca bkz., Palabıyık-Gökhan-Olçar, 328-329.

³⁰ Elmalılı, V, 281.

³¹ "...Onlara bir iyilik erişirse "Bu, Allah'tandır" derler, bir kötülüğü uğrarlarsa "Bu senin yüzündendir" derler. Ey Muhammed! De ki: "Hepsi Allah'tandır..."

durumlar da vardır.”³² Ona göre Hz. Peygamber’in bulunduğu yerde sadece maddî değil manevî yönden de bereket görülmekte, ahlakının bereketinin yansması da “ümmetine ruh ve cisim yönlerinden verilen hayati düzen ve neşede” ifadesini bulmaktadır.³³

Elmalılı, Resulullah’ı sadece maddî-manevî bereket sebebi olarak görmemekte aynı zamanda ona karşı yapılan saldırıların bu dünyada dahi karşılıksız kalmadığını da düşünmektedir. Râd Suresi 13. ayetin³⁴ işaret ettiği olayı aktaran müellif, Resulullah’a suikast düzenleyen Âmir b. Tufeyl ve Lebîd b. Rebîa’nın, hedeflerine ulaşamadıkları gibi Allah’ın, birini “tepesine indirdiği bir yıldırımla” yaktığını, olaydan kaçıp bir kadının evine sığınan Âmir’in ise Allah’ın gönderdiği bir meleğin, dizinde açtığı yara sebebiyle, kadının evinde ölümü beklemeyi kendisine yediremeyip atına binerek sürekli atı üzerinde yolculuk yaptığını ve at üzerinde öldüğünü nakleder.³⁵

Resulullah’ın her ne kadar beşer olsa dahi normal vahiy almasının dışında sıradan insanlardan farklı yönlerinin de bulunduğu düşüncesindeki Yazır, onun önünü gördüğü gibi arkasını da gördüğü³⁶ şeklindeki rivayeti değerlendirirken “Demek ki onun görmesi yöne ve karşılaşmaya bağlı olmayan nitelikte bir görme idi”³⁷ yorumunu yapmaktadır. Yine, İslâm filozoflarının, peygamberlerin gerek bedenî gerekse ruhanî kuvvetlerde normal insanlardan farklı oldukları, hem beş duyarlarında hem de hafıza, zekâ gibi zihinsel güçleri ile akıl ve ruhanî melekeleri bakımından mükemmelliğe ve ulaşılabilir en üst seviyeye sahip oldukları, mesela uzakları görebildikleri gibi arkadan ve perde gerisinden de görebildikleri; başkalarının işitemediği sesleri işitip, duyamadıkları kokuları duyabildikleri şeklindeki kanaatlerini tasdik ederek nakletmektedir.³⁸

³² Elmalılı, III, 31.

³³ Elmalılı, VII, 182.

³⁴ “Gök gürültüsü O’na hamdinden, melekler de O’nun korkusundan dolayı O’nu tesbih ederler. O, yıldırımlar gönderir, onunla dilediğini çarpar...”

³⁵ Elmalılı, V, 132.

³⁶ Ahmed b. Hanbel, III, 286; Buhârî, Ezân: 71, 72; Müslim, Salât: 111, 112, 125.

³⁷ Elmalılı, VII, 306.

³⁸ Elmalılı, II, 354.

2. Mucize

Hak Dini Kur'an Dili tefsirindeki mucize anlatımları Kur'an'ın mucizeliği³⁹, tabiattaki mucizevî hâdiseler, Resulullah'ın gösterdiği mucizeler, Hz. Peygamber'in nübüvvetine delil olan mucizeler ve diğer peygamberlerin mucizeleri şeklinde tasnif edilebilir. Meseleye konumuz ekseninde yaklaştığımızda Hz. Peygamber'e dair bu eserde yer alan mucize anlatılarının bir kısmının bizzat Resulullah tarafından gösterilmeyen fakat onun peygamber olduğuna bir kanıt sayılabilen mucizeler, diğer kısmının ise ondan neş'et eden maddî mucizeler olduğunu görebiliriz. Örneğin müellif, 30/Rum, 2-4⁴⁰ ayetlerini Hz. Peygamber'in nübüvvetinin bir delili saymaktadır. Aynı şekilde Resulullah'ın ümmîlik vasfının ortaya konulduğu 7/Araf, 157 ayetini tefsir ederken de bu vasfa rağmen Hz. Peygamber'in başardıklarının onun nübüvvetine dair bir mucize olduğunu belirtmektedir.

Resulullah'ın maddî mucizelerinin çok sayıda olduğunu belirten Yazır,⁴¹ tıpkı Kamer Suresi'ndeki ilgili ayetin şakk-ı kamer hâdisesiyle ilişkisini ifade etmesi gibi bu mucizelere dair rivâyetleri, doğrudan bağlantılı olduğunu düşündüğü ayetlere dair izahlarının mihenk noktası olarak almıştır. Bunun yanında bazen bir ayetin bağlantılı olduğu olayı aktarırken o esnada meydana geldiği rivâyet edilen mucizeye de yer verir. Örneğin Ahzab Suresi 9. ayeti bağlamında hendek kazımına dair rivâyeti aktarırken bu sırada vuku bulduğu nakledilen bir mucizeye de yer verir. Buna göre birçok kişinin kıramadığı bir kayayı Resulullah bir vuruşta çatlatmış ve bu sırada ka-

³⁹ Elmalılı'ya göre en büyük mucize Kur'an'dır. Zira ebedî, akli ve ilmi kıymet içermektedir. İlahî taahhüt altında olan onun benzerini meydana getirememesi nedeniyle en büyük edîb, filozof ve şairler bundan aciz kalmış ve kalacaklardır. Kur'an'ın değiştirilmeden korunmasının Allah'ın garantisi altında olması da yine Kur'an'ın bir mucizesi olarak değerlendirilmektedir. Bkz, Elmalılı, I, 235; V, 193-195.

⁴⁰ "Rumlar yenildi. Arapların bulunduğu bölgeye en yakın bir yerde onlar, bu yenilgilerinin ardından birkaç yıl içinde mutlaka galip geleceklerdir. Onların bu yenilgilerinden önce de sonra da emir Allah'ındır ve o gün müminler, Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir."

⁴¹ Müellifin mucize algısına dair ayrıca bkz, Bayram, İbrahim, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Mucizelere Bakışı", Gaziosmanpaşa Üniv. İFD, 2015, III (2), 77-102.

yadan çıkan şimşek Medine'yi aydınlatmıştır. Resulullah'ın çatlattığı ikinci ve üçüncü kayalardan da şimşekler çıkmış ve Selman'ın sorusu üzerine Hz. Peygamber birincisinin Hire'yi ve Kisra'nın köşklerini; ikincisinin Şam ve Rumların kırmızı köşklerini; üçüncüsünün Yemen'deki Sanâ köşklerini gösterdiğini ifade etmiştir.⁴²

Hz. Peygamber'in çok sayıda maddî mucize gösterdiğini belirten ve yeri geldikçe bunlara eserinde yer veren müellifin bu tür mucizelere dair tutumu ise insanların bu mucizeler yerine Allah'ın sünnetine, akla uygun kanunlara yani ilimlere sarılmasının doğru olacağı yönündedir.⁴³ Zira kendisinin ifadesine göre maddî ve zamanla kayıtlı olmayan mucizelerin kuvveti ve faydası genel olmayıp onların kuvveti bulunduğu zaman ve muhitin dışına çıkamaz. Sonradan işitenler ise olayı, akla uymadığı gerekçesiyle inkâr edebilirler ve nitekim durum da bu yöndedir.⁴⁴ Ayetlerde sık sık yer alan "Düşünen aklını kullanan bir kavim için ayetler vardır" şeklindeki ibareleri de bu bağlamda değerlendirmiş ve bu ayetlerde insanların, anlayıp delil bulmaları için mucizelerden çok tamamen akılla anlaşılacak hususlara sevk edildiklerini belirtmiştir. Ancak ona göre ayet maddî mucizelerin imkânsızlığına da işaret etmemekte aksine onların olabilirliğinin imkânını ifade etmektedir:

"... Bunun için Cenâb-ı Hak, bu ayette şunu da anlatmış oluyor ki, göklerin ve yerin yaratılıp var edilmesi ve bunlar üzerinde, anlatılan eşsiz idarenin icrası gibi en büyük mucizeler, devam eden bu mucizelerin anlaşılmasından elde edilecek faydaların yanında Safa Tepesi'nin altına dönüştürülmesi gibi geçici ve tek bir harika olay isteği pek küçük bir şeydir. Bu büyük ve devamlı mucizeleri anlayıp, üzerinde iyice düşünenler ve bu düşünme ile Yüce Yaratıcı'nın kanunlarını kavrayıp ona uyanlar, Safa Tepesi'ni altın yapmak gibi bir isteği sonradan kendileri bile yapabilirler. Çünkü bu sayede yalnız Safa'nın değil bütün Mekke dağlarının altın ile dö-

⁴² Elmalılı, VI, 300.

⁴³ Bkz, Elmalılı, I, 235.

⁴⁴ Elmalılı, I, 235.

şenmesi bile mümkün olur. Yalnız maden kanunlarını anlamak, bu istek için yeterli olur.”⁴⁵

3. Masumiyet

Eserde Hz. Peygamber'in ismet sıfatına dair yer alan yorumlar bir bütün olarak göz önünde bulundurulduğunda müellifin bu konuda Resulullah'ın nübüvvet süreci ile birlikte öncesinde de günahlardan uzak tutulduğu şeklinde bir kanaate sahip olduğu görülmektedir.⁴⁶ Duhâ Suresi 7. ayetin tefsirinde Hz. Peygamber'in Allah'ın birliğine inanarak yetiştiğini, hiçbir puta secde etmediğini, Allah'tan başka ilah tanımadığını, peygamber olmadan önce de kavminin Arap müşriklerinin dinlerindeki bozukluğu gördüğünü, Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi iki dinin çığırından çıktığını sezdiğini ifade etmektedir.⁴⁷ Ayrıca Resulullah'ın peygamber olmadan önce de ahlakının temiz olduğunu, hiçbir kötü fiil işlemediğini, her hususta güvenilir kişi olarak tanındığını belirterek şu görüşlerine yer verir: “Dolayısıyla şirk sapıklığı heva ve hevese göre amel etme sapıklığı onun yüce zatından uzak idi. Yüce Allah onu ta başından itibaren o gibi sapıklıklardan uzak kılmış, ona sağlam bir bakış ve görüş bahşetmişti.”⁴⁸

Yazır, Hz. Peygamber'in peygamber olduktan sonra da hata, yanılma ve içtihatlarında isabet edememe durumlarında o halde bırakılmayıp vahiyle düzeltildiğini dile getirmektedir.⁴⁹

⁴⁵ Elmalılı, I, 469. Müellifin tefsirinde vahiy-bilimsel veri arasında takip ettiği çizgi, evrensel kabul ettiği vahyi, değişebilir gördüğü bilimsel veriler ile değil ispatlanmış teoriler ile izah etme şeklindedir. Özellikle tabiatın düzen ve işleyişi, Allah'ın sıfatlar gibi konularda bu yolu tercih eden Elmalılı, görüldüğü üzere mucize rivayetlerini akla uygunluk bakımından değerlendirmemekle birlikte, zaman zaman bu alandan da bilime giden bir yolun olduğu şeklindeki düşüncelerini ortaya koymaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz, Özel, Recep Orhan, “Elmalılı Hamdi Yazır'ın Bilimsel Tefsir Anlayışı”, *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları -II-*, 2013, 549-571; Okumuş, Mesut, “Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın İlmî Tefsir Anlayışı”, *Diyanet İlmî Dergi*, 2015, LI (3), 79-103.

⁴⁶ Hz. Peygamber'in ismet sıfatının Hak Dini Kur'an Dili tefsirinde ele alınışına dair ayrıca bkz, Palabıyık-Gökhan-Olçar, 333-334.

⁴⁷ Elmalılı, IX, 280.

⁴⁸ Elmalılı, IX, 280.

⁴⁹ Elmalılı, VII, 290.

II. Elmalı Tefsirinde Siyer Anlatıları

Elmalılı Hamdi Yazır ele aldığımız eserinde çeşitli vesileler ile siyer rivâyet ve konularına yer vermiştir. Müellifin bu konulara yer verme şekillerini, sebab-i nüzûl bağlamında ayetin doğrudan alakalı olduğu olayı aktarmak, bu türden olmayan bazı ayetlerin anlaşılabilmesi için siyer rivâyetlerine değinmek, herhangi bir mucizeye işaret ettiğini düşündüğü ayetin tefsirinde bu olağanüstü olayı nakletmek olarak kaydetmemiz mümkündür.

Müellif, bazı durumlarda aktardığı siyere dair hâdiseler çerçevesinde eserin bir tarih telifi olduğu izlenimini verebilecek şekilde ayrıntıya girmekte ve bazen bu anlatımlarda sayfalar boyu süren izahatta bulunabilmektedir. Örneğin Âl-i İmrân Suresi'nin sebab-i nüzûlü olarak naklettiği Hz. Peygamber'in Necran Heyeti ile görüşmesini ayrıntılı olarak aktarmış,⁵⁰ yine aynı surenin 121-122. ayetlerinin tefsirinde Uhud Savaşı'nı hazırlık sürecinden başlayarak neticelenmesine kadar ele almıştır.⁵¹ Enfâl Suresi 4-7. ayetlere dair yaptığı izahlar arasında Bedir Savaşı öncesinde yaşananları, Müslümanların Medine'den çıkmalarından itibaren detaylı olarak nakletmiştir.⁵² Ancak kendisinin bu hâdiselere dair herhangi bir kaynak zikretmediği görülmektedir.

Elmalılı'nın eserinde yer verdiği siyere dair rivâyetlerin her biri hakkında burada değerlendirme yapmak çalışmamızın sınırlarını zorlayacağından dolayı eserdeki siyer, rivâyet ve tenkîde dair hususları ortaya koyabileceğimiz konu başlıklarına değinmenin daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

1. Fil Vakası

Tarihlerde bilindiği için kıssayı delillendirmeye gerek görmediğini belirten müellif, sûredeki anlatının çiçek, kızamık, kızıl gibi hastalıklara işaret ettiğini kabul eden yorumları ise Muhammed

⁵⁰ Elmalılı, II, 287-291.

⁵¹ Elmalılı, II, 415-417.

⁵² Elmalılı, IV, 203-204.

Abduh'un görüşlerini muhatap alarak eleştirmiştir.⁵³ Ancak öncesinde genelde kaynak olarak göstermediği İbn İshâk, İbn Hişâm ve bu arada Taberî'de yer alan metinleri nakletmiş, kızamık ve çiçek hastalığının Fil yılında ilk kez görüldüğüne dair tek haber olduğunu belirttiği rivâyeti de İbn İshâk'tan aktarmıştır. Abduh'un görüşlerini detaylı olarak irdelediği satırlarda yer yer onu yalancılık ve uydurma ile suçlamıştır.⁵⁴

Bu tür görüş sahiplerine eleştiri ve tavsiyelerini şu satırlarda bulmak mümkündür: "Kur'an'ın Fil vakası hakkındaki bu kesin ve olumlu açıklamasını teoriler ile alışkanlığımız olan tabiat kanunlarına dönüştüreceğiz diye uğraşmamalı, dinsizliğe sapmamalı da tabiat üzerinde hâkim ve yönetici olan Hak Teâlâ'nın olağanüstü olan bir ilahî fiili, bir ilâhî iradesi olduğunu tespit ederek ondan, ona göre ibret ve neticeler çıkarılmasına çalışılmalıdır."⁵⁵

2. Şerh-i Sadr

Müellif, İnşirâh Suresi'nin ilk ayetinde geçen "şerh-i sadr" ifadesinin tefsirine, kavramın sözlük anlamları, Arap dilindeki kullanımını ve Alûsî'nin konuya ilişkin açıklamalarını naklederek başlamış ve bu nakillerden çıkan ortak sonuca göre, şerh-i sadrın gönül rahatlaması olduğunu belirtmiştir.⁵⁶ Şerh-i sadra ilişkin olarak, Hz. Peygamber'in çocukluğunda, peygamberliği sırasında veya İsrâ gecesinde cismânî bir ameliyat şeklinde göğsü yarılarak kalbi çıkarılıp yıkanmış, yine yerine konulduktan sonra iman ve hikmetle doldurulmuş olduğuna dair rivâyetlerin tartışmalı olduğunu ifade etmiştir.⁵⁷

Şerh-i sadrı maddî yarılma ve manevî rahatlama şeklinde yorumlayanların görüşlerine yer veren Elmalılı şunları kaydeder: "Pey-

⁵³ Ayrıntılı bilgi için bkz, Güven, Mustafa, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsir Anlayışındaki Modernlik Unsurları ve Bu Bağlamda Muhammed Abduh'a Yöneltilen Eleştiriler -Fil Süresi Örneği-", *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler*, 2015, XIX (61), 141-170.

⁵⁴ Elmalılı, IX, 460-485.

⁵⁵ Elmalılı, IX, 458.

⁵⁶ Elmalılı, IX, 292.

⁵⁷ Elmalılı, IX, 292.

gamberlikten önce meydana gelen ve onun habercisi olan olağanüstü olaylar ve kerametler de inkâr olunamazsa da surelerin tertibine göre burada göğüs yarmanın ne peygamberlikten evvel ne de peygamberlik sırasında değil Ve'd-Duhâ'nın inmesiyle yahut daha sonra olması açıktır... Bunda ise cismânî yarma ihtilaflı olduğu, ruhânî yarmada ise ittifak edildiği için hangisi olursa olsun “göğüs yarmak”tan asıl murat, gaye olan son mana olmalıdır. O da iman ve hikmet ile hakikatin açılmasıdır.”⁵⁸ Bu ifadeleriyle müellif aynı zamanda Siyere dair bir konudaki tutumunu belirlerken esas aldığı prensiplerden birinin o konuda ittifak edilip edilmemesi olduğunu da göstermiş olmaktadır.

3. Ğarânik Hâdisesi

Elmalılı Hamdi Yazır, Necm Suresi 23. ayetin⁵⁹ tefsirinde, Siyer alanına bir uydurma rivâyet olarak dâhil edilen Ğarânik hâdisesi üzerinde de durmuştur. Meseleyi çeşitli yönleriyle inceleyen müellif hâdisenin vukûunu kabul etmemekle birlikte konuya dair çeşitli izahlar getirmiştir. Öncelikle böyle bir olayın yaşandığını kabul eden Taberî ve Zemâhşerî gibi müfessirleri kendilerine yakışmayacak şekilde (قيل) lafzıyla bu hikâyeyi anlatmakla tenkid eden müellif iddia edilen olayı onlardan aktararak⁶⁰ çeşitli eleştirilerde bulunmuştur.⁶¹ Ebû Hayyan, Beyhakî gibi âlimlerin naklin sahih olmayışına dair görüşlerine yer veren müellif kendi fikrini ise şu şekilde ifade eder:

“Müşrikler Kâbe'yi tavaf ederlerken اللات والعزى و مناة الثالثة الأخرى ان فانهن الغرائق العلى و شفاعتهن لترتجى demek âdetleri idi. Bunu Yâkut el-Hamevî Mu'cemu'l-Buldân adlı eserinde ifade etmektedir. Demek ki Ğarânik benzetmesi Peygamber (sav)'den önce de söylenegelmiş bir

⁵⁸ Elmalılı, IX, 292-293.

⁵⁹ “Onlar hiçbir şey değil, sırf sizin ve babalarınızın taktığınız (boş) isimlerdir. Allah onlar hakkında hiçbir delil indirmedir.. Onlar yalnız zanna ve nefislerin sevdasına uyuyorlar...”

⁶⁰ “...Güya Necm Suresi nazil olduğunda Resulullah, Harem-i Şerif'te onu okumuş ve sonunda müminlerle beraber müşrikler de secdeye kapanmışlardır. İşte bu esnada تلك الغرائق العلى و ان شفاعتهن لترتجى و مناة الثالثة الأخرى ayetinden sonra “Onlar ulu, ak kuğulardır. Herhalde şefaatleri umulur” sözü de yanlışlıkla işitilmiş, ancak şeytan tarafından atılan bu sözü, Allah Teala neshedip ayetlerini onun tasallutundan korumuştur.” Elmalılı, VII, 312.

⁶¹ Bkz, Elmalılı, VII, 312-313.

sözdür. O halde bu söz esas itibariyle müşriklere şeytan tarafından atılan bir sözdür.”⁶²

Esas üzerinde durulması gereken meselenin, bu sözü Hz. Peygamber'in söyleyip söylemediği olduğu düşüncesindeki müellife göre Necm Suresi'nin, onun kendi hevasından konuşmayacağını⁶³ ve o Kur'an'ın ancak kendisine vahyedilen bir vahiy olduğunu ifade eden 1-3. ayetleri Hz. Peygamber'in tebliği sırasında şeytanın herhangi bir müdahalede bulunamayacağını hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak şekilde ortaya koymaktadır.⁶⁴ Kendisinin bu çıkarımda takip ettiği usul aynı zamanda Siyer rivayetlerini değerlendirmede metni Kur'an'a arz etme yolunu seçtiğini de ortaya koymaktadır.

4. Şakk-ı Kamer

Siyer nakillerindeki genel tutumunun aksine Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Müslim ve Tirmizî'de konuya dair yer alan rivayetleri farklı varyantları ile birlikte nakleden müellif ayrıca Taberî, İbn Ebî Hâtim ve Ebû Nuaym'ın *Delâil*'inde naklettiği rivayetleri de aktarmış⁶⁵ ve hâdisenin vukûuna dair görüşünü, olayın meşhur olup sahabeden bir hayli kimsenin rivâyet etmiş olmasına dayandırarak bu isimleri, olaya bizzat şahit olan ve olmayanları isim isim saymıştır. Ayrıca sahabe, tabiün ve müteahhirinden bilinen tefsircilerin hepsinin ayetin bu mucizeyi haber verdiğinde ittifak etmiş olmalarını, Kamer Suresi 1. ayetin bu olaya işaret etmekte olduğuna dayanarak kabul eder.⁶⁶

Olayın vukûunu tartışmayan Elmalılı, Ay'ın kaç kere yarıldığı ile ilgili farklı rivayetleri verdikten sonra kendi görüşünün, yarılmanın bir kez olduğu, ancak bu inşikâk esnasında Ay'ın şimşek çakar gibi süratle iki defa ayrılıp kapandığı ve iki ayrılış sırasında da dağ

⁶² Elmalılı, VII, 313.

⁶³ Ayrıca bkz., Palabıyık-Gökhan-Olçar, 336.

⁶⁴ Elmalılı, VII, 313.

⁶⁵ Elmalılı, VII, 334.

⁶⁶ Elmalılı, VII, 333.

yani Hira veya Ebû Kubeys Dağı'nın ikiye ayrılan Ay'ın arasından görüldüğü şeklinde olduğunu ifade etmektedir.⁶⁷

Müellif, ilgili ayete mecâzî bir anlam veren müfessirlerin de bulunduğunu ancak önündeki (وان يروا) ayetinin bu tür bir mana verilmesine imkân tanımadığını belirterek Râzî'nin, haberin sahih olduğu ve hâdisenin meydana gelmiş olmasında ittifak bulunduğu şeklindeki ifadelerine yer verir.⁶⁸

“Ay yarıldı” ifadesinin gelecekteki yarılmaya işaret olduğu şeklindeki yorumları, zikretmeye değmeyecek kadar önemsiz bulan müellif, bunları bozuk görüşler olarak değerlendirir ve “Eğer müfessirler bunları zikretmemiş olsalardı o zaman ben bunlara hiç itibar etmezdim. Hakikaten imandan ziyade inkâra arzulu olanları memnun edecek gibi görünen bu son tevîl büsbütün bozuk bir safsatadır” şeklindeki sözleriyle konuya yaklaşımını göstermektedir. Şakk-ı kamerin felsefe açısından değerlendirilmesini İbn Sina'nın *İşârât*'ından, tasavvufî yorumunu da Muhyiddin Arabî'nin *Fütûhât*'ından nakleden Elmalılı, bizzat meydana gelmiş olduğu hususunda şüphenin olmadığını belirttiği mucizenin “niteliğini Allah ve Resûlüne havale ederiz” demektedir.⁶⁹

5. İsrâ ve Miraç

Diğer pek çoğunda olduğu gibi Siyer sahasına ait bu konuda da geleneksel algıya sahip olan müellif, “...Miraç mucizesi üzerinde düşünmek aklın anlayış ölçüsünden çok yüksektir. O, her şeye gücü yeten ve sevendir. Hiçbir şey aciz bırakamaz, nurundan yarattığı dostunu ziyaretine davet etmiş, meleklerin ileri gelenlerinden gönderdiklerini göndermiş, Cibril binitinin üzengisini, Mikâil de yularını tutmuş. Nihayet bir sınıra kadar varmışlar, sonra da noksan sıfatlardan münezzeh olan Yüce Allah, dilediği şekilde o işi kendisi üstlenmiş. Şimdi o Allah'ın dostuna uzun gelecek hangi mesafe ve nurlu cesedine engel olacak hangi cisim düşünülebilir?”⁷⁰ ifadeleriyle

⁶⁷ Bkz, Elmalılı, VII, 335-336.

⁶⁸ Elmalılı, VII, 336.

⁶⁹ Bkz, Elmalılı, VII, 337-345.

⁷⁰ Elmalılı, V, 281.

rivâyet ve metin tenkidine başvurmadan hâdiseyi Allah'ın kudreti çerçevesinde değerlendirdiğini göstermektedir.

İsrâ ve Miraç'ın bedenen yaşandığını kabul eden Yazır, zayıf gördüğü ve katılmadığı “miracın yalnız ruhen gerçekleşmiş olması” şeklindeki görüşü de “Mescid-i Aksa'ya İsrâ'dan sonrasının ruh ile yapıldığını söyleyenler de vardır” kaydı ile nakleder. “Ruhun bedenden tamamen ayrılmasının ümmetin fertlerinden nice adamlarda bile defalarca olduğu nakledile gelmiştir. Ve elbette Hz. Peygamber'in miracının ruhun bedenden sıyrılmasından çok yüksek ilahî bir mucize olduğunda şüphe edilmemesi gerekir” ifadeleri ile konuyu Hz. Peygamber ile diğer insanların kıyaslanmasından hareketle ve Resulullah'ı yüceltmeci bir tutum takınarak değerlendirmektedir.⁷¹

Hâdisenin bedenen gerçekleştiğinde en ufak şüphesi olmayan Elmalılı, bu sırada meydana geldiği rivâyet edilen çeşitli hususlarla ilgili fikirlerini aktarmaktadır. Örneğin, Resulullah'ın miraçta kimden vahiy aldığı ile ilgili iki görüş bulunduğunu, bunlardan birine göre Cebrâil'in Allah'ın, elçisine gönderdiği her vahyi getirdiğini, diğerine göre ise Allah'ın miraçta vahyettiği her şeyi Cebrâil'in dahi aracılığı olmadan doğrudan iletmediğini belirterek bu ikinci görüşü tercih etmiştir.⁷²

Bu şekilde vahyedilen hususlardan birinin namaz olduğunun bilindiğini belirten müellif “Diğeri de Peygamber'e söylenen şu sözdür: “Peygamberlerden hiçbirisi senden evvel cennete girmeyecek, ümmetlerden hiçbirisi de senin ümmetinden önce cennete girmeyecektir.” şeklindeki ifadeyi aktararak, Bakara Suresi'nin son iki ayetinin miraçta indiğine dair de rivâyet olduğunu belirtir,⁷³ Resulullah'ın namaz meselesi ile ilgili olarak Allah'ın huzuruna birkaç kez çıkıp indiği şeklindeki rivâyeti de kabul eder.⁷⁴

⁷¹ Elmalılı, V, 282.

⁷² Elmalılı, VII, 295.

⁷³ Elmalılı, VII, 295.

⁷⁴ Elmalılı, VII, 296.

6. Hz. Peygamber'e İlahî Yardım

Günümüzde niteliği bakımından çeşitli tartışmalar bulunan⁷⁵ Allah'ın Bedir'de Müslümanlara üç bin melek ile yardım ettiğine dair ayetin tefsirinde müellif, meleklerin inmiş ve kâfirlerle savaşmış oldukları konusunda bütün tefsir ve siyer âlimlerinin ittifakının olduğunu belirtmekte, bu şekilde aynı zamanda kendi görüşünün sağlamlığını da vurgulamış olmaktadır. Elmalılı meseleyi, Bedir gününe dair rivâyet eşliğinde açıklamış, o gün üç bin meleğin bizatihi savaşarak Müslümanlara yardım ettiğini, müşrik tarafa yardım gelmesi durumunda savaşmak üzere nişanlı beş bin meleğin savaş meydanında hazır beklediğini ifade etmiştir. Bu da kendisinin geleneksel siyer algısına sahip olduğunu göstermektedir.⁷⁶

Yazır konuyu aktarırken, bir meleğin yerin altını üstüne getirmeye muktedir olduğu halde neden üç bin melek ile Müslümanlara yardım edildiğini de, bu gibi durumlarda insanların gözünde kemiyetin de özel bir öneminin olması, meleklerin kemiyetlerinin artması ile birlikte mücahit zümrenin keyfiyetlerinin artması şeklinde izah etmektedir.⁷⁷

Ayrıca müellif sadece Bedir Savaşı sırasında değil diğer savaşlarda da meleklerin çok sayı ile yardımda bulduklarına, İbn Abbas'tan gelen bir rivâyeti naklederek yer vermiştir.⁷⁸ Enfal Suresi 9-10. ayetlerin⁷⁹ tefsirinde ise Hz. Ömer'den nakledilen Resulullah'ın müşrik ordusunun bin kişiden müteşekkil olduğunu görüp Allah'tan yardım talebini⁸⁰ aktaran Elmalılı, olaya ayetin sebeb-i nüzûlü bağlamında değinir ve herhangi bir yorum yapmaksızın Müslüman ordusuna bin melek ile yardım edildiğini belirtir.⁸¹

⁷⁵ Bu tartışmalara bir örnek için bkz, Öz, Şaban, *Farklı Siyeri Okumak –Bir Siyer Eleştirisinin Eleştirisi–*, Araştırma Yay., Ankara 2014, 225.

⁷⁶ Elmalılı, II, 420.

⁷⁷ Elmalılı, II, 420.

⁷⁸ Elmalılı, II, 420.

⁷⁹ “O vakit siz Rabbinizden yardım diliyordunuz da “ ben de işte ardı ardına bin melek ile size yardım ediyorum” diye duanızı kabul buyurmuştu. Bunu da Allah size sırf bir müjde olsun ve bununla kalpleriniz yatışsın diye yapmıştı....”

⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, I, 30, 32; Müslim, Cihâd: 58.

⁸¹ Elmalılı, IV, 207.

7. Hz. Peygamber'in Zeyneb bt. Cahş ile Evlenmesi

Siyerin, özellikle oryantalist çevrelerce eleştirilen⁸² ve bu eleştirilere karşı Müslüman müelliflerin savunmacı bir yaklaşım sergiledikleri konularından biri de Resulullah'ın Zeyneb bt. Cahş ile olan evliliği ve evlilikle neticelenen süreçte yaşanan hâdiselerdir. Mesele- nin Ahzab Suresi 37. ayette⁸³ de yer bulmuş olması, Elmalılı'nın bu konuda izah ve yorum yapmasına imkân sağlamıştır.

Müellif, ilgili ayetlerin tefsirine geçmeden önce Zeyd'in geniş biyografisine yer vererek bunu da ayette geçen "Allah'ın nimet verdiği ve Resulullah'ın ikramda bulunduğu" ifadesinin anlaşılması için tercih ettiğini belirtmiştir. Bu malumattan sonra Zeyneb'in Zeyd'den ayrılarak Resulullah ile evlenmesi ile neticelenen süreçle ilgili görüşlerini aktaran Elmalılı, kendisinden önce kaleme alınan tefsirleri, kendisine göre doğru olamayan bir rivâyete ilişkin paragraf eklemekle eleştirmektedir. Müfessirin konuya dair ifadeleri şu şekildedir: "...Burada tefsirler bu konudaki rivâyetlerin arasına şöyle bir paragraf eklemiştir. Güya Resulullah, Zeyneb'i Zeyd'e nikâhladıktan bir zaman sonra tesadüfen gözü ona ilişmiş, birdenbire güzelliği gönlünde yer etmiş de "سبحان الله مقلب القلوب", "Gönülleri çeviren Allah'ı tesbih ederim" demiş..."⁸⁴

Bu rivâyette anlatılan hususun gerçek olması durumunda bunun, Hz. Peygamber'in ismet sıfatına halel getirmeyeceğini ve bu nedenle bu hikâyenin gerçekten yaşandığını varsaymakta hiçbir sakınca olmadığını belirten müellif, bununla birlikte rivâyetin hadis ilmi açısından sorunlu olduğunu, hiçbir sahih hadis eserinde ve hiçbir sahih senedle rivâyet edilmediğini ifade eder. Ayrıca dirâyet yani hadisin manası açısından da rivâyeti sorunlu bulur. Zira ona

⁸² Muir, Nöldeke, Koelle ve Margoliouth gibi müsteşriklerin bu konudaki eleştirileri için bkz, Sarıçam, İbrahim-Özdemir, Mehmet-Erşahin, Seyfettin, *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, Nobel Yay., Ankara 2011, 315, 317, 322.

⁸³ "Hem hatırla o vakit ki, o kendisine Allah'ın nimet verdiği ve senin de ikramda bulunduğun kimseye: "Hanımını kendine sıkı tut ve Allah'tan kork" diyordun da nefsinde Allah'ın açacağı şeyi gizliyordun. İnsanlardan çekiniyordun..."

⁸⁴ Elmalılı, VI, 317.

göre Resulullah'ın yakın akrabası olan Zeyneb'i yeni görüp güzelliğini fark etmesi aklen kabul edilemez.⁸⁵

Meseleye savunmacı bir üslupla yaklaşan müellif, bunu da Hz. Peygamber'i böyle bir şeyi düşünmekten berî kılmak arzusuyla Allah'ın, Resûlüne bildirmesine bağlayarak şunu ekler: “Taberî’de Süfyân b. Uyeyne kanalıyla Ali b. Huseyn’den rivâyet edildiğine göre Allah, peygamberine bildirmişti, Zeyneb ileride Resulullah'ın hanımlarından biri olacaktı. Böyle iken Zeyneb’ten şikâyet geldiği zaman, “Hanımını kendinde tut” demişti...”⁸⁶

III. Elmalı'nın Siyer'de Usûlü ve Kaynak Kullanımı

1. Rivâyet/Metin Tenkidi

Buraya kadar değindiğimiz konuların bazılarında müfessir, rivâyeti olduğu gibi ve herhangi bir gerekçe göstermeden ya da âlimlerin çoğunun aynı fikirde olmasını yeterli sebep sayarak kabul etmiş iken bir kısmında da rivâyetleri çeşitli açılardan tenkide tâbi tutmuştu. Örneğin Ğarânik hâdisesinde müellifin temel hareket noktası olayın, Necm Suresi 1-3. ayetlerde belirtilen, Hz. Peygamber'in tebliğine dair meselelerde sadece vahiy konuşması hususuna aykırı oluşuydu. Bu da Kur'an'a arzın müellif tarafından Siyer rivâyetini kabul edip etmemede kullanılan bir usûl olduğunu göstermektedir.

Senedinin Resulullah'a ulaşip ulaşmamış olması da Elmalı'nın rivâyeti değerlendirme ölçütleri arasında yer almaktadır. Örneğin müellif, 33/Ahzab, 37. ayetinin tefsirinde, Resulullah'ın Zeynep bt. Cahş'ı görüp gönlünün ona meyletmiş olması şeklindeki rivâyeti kabul etmemiş olmasının nedenlerinden biri sahîh senede sahîp olmamasıdır.⁸⁷ Duhâ Suresi'nin 3. ayetin sebep-i nüzûlü olarak gösterilen vahyin bir süre gecikmesi ile ilgili rivâyetleri aktarmış,

⁸⁵ Elmalı, VI, 318.

⁸⁶ Elmalı, VI, 318.

⁸⁷ Elmalı, VI, 318.

ancak hiçbirinin Resulullah'a ulaşmamasını gerekçe göstererek aralarında herhangi bir tercihte bulunmamıştır.⁸⁸

Bir rivâyeti ihtiva ettiği kelimeler ve ifade kalıpları yönünden tahlil ve tenkide tâbi tutmak da Yazır'ın bu konudaki usûllerinden birini oluşturmaktadır. Örneğin Tahrim Suresi ile ilgili iki rivâyeti eserine alan müfessir, Buhârî ve Müslim'e ait olan bu rivâyetleri, metinlerindeki kelime ve ifade kalıpları yönünden incelemiş ve tercihini buna göre belirlemiştir.⁸⁹ Tevbe Suresi 7. ayete⁹⁰ dair getirdiği izahlarda ise "Mescid-i Haram'ın yanında anlaşma yapan bu insanlar kimlerdi?" sorusuna "Kureyş ve Huzâa" şeklinde verilen cevabı, metinde mutlak ifade kullanılmış olmasından dolayı doğru olarak kabul etmemiştir.⁹¹

Sadece Kur'an'a arz, hadis ilmi kriterlerine göre ele alma ve dil yönünden inceleme değil akıl ölçütleri ile değerlendirme de Elmalılı'nın rivâyet tenkidinde kullandığı bir usûldür. Örneğin Tahrim Suresi'nin nüzulüne sebep olarak gösterilen, Hz. Peygamber'in eşi Hafsa'yı memnun etmek için Mâriye'yi kendisine yaklaştırmamaya yemin ettiğine dair rivâyeti metin yönünden değerlendiren müellif, Hz. Peygamber'in bir hanımını hoşnut etmek için böyle bir şeye karar vermesinin aklen kabul edilemeyeceğini belirtir. Zira ona göre bütün hanımlarının gönlünü hoşnut edebilmek Mariye'yi açıkça azat etmek gibi kolay ve basit bir çare varken böyle yapmayıp onu kendine haram kılması veya Hafsa'yı boşaması rivâyet edilmiş olsa dahi bunun sırrını ilâ olayı gibi başka bir sebepte aramak gerekmektedir.⁹²

⁸⁸ Elmalılı, IX, 266-267.

⁸⁹ Bkz, Elmalılı, VIII, 141.

⁹⁰ "O müşriklerin Allah katında ve Resûlü katında herhangi bir ahdi nasıl olabilir? Ancak Mescid-i Haram'ın yanında anlaşma yaptıklarınız var ki, bunlar size karşı doğru durdukça siz de onlara doğru olun. Allah hainlikten sakınanları elbette sever."

⁹¹ Elmalılı, IV, 278.

⁹² Elmalılı, VIII, 142.

2. Kaynak Kullanımı

Müellif, eserinin mukaddimesinde, kullandığı kaynakları zikrederken yanından ayırmadığını belirttiği kaynakları Ebussuûd, Kâdı Beydavî, Zemahşerî, Fahrüddîn er-Râzî, Cessas, Ebû Hayyan, Taberî, Nisâburî, Âlûsî gibi müfessirlerin tefsirleri, hadis eserlerinden Kütüb-i Sitte ve İbnü'l-Esir'in *en-Nihâye*'sidir.⁹³ Eserin bütününde ismine yer verilen kaynaklar göz önüne alındığında bu isimlerin kaynakların ağırlığını teşkil ettiği görülmektedir. Elmalılı yer verdiği Siyer rivâyetlerinde genellikle eserlerin isimlerini zikretmemekte, rivâyetlere çoğunlukla "rivâyet olunur ki" ifadesi ile yer vermektedir. Bununla birlikte bazı nakillerinde, sened zincirinin saha-be tabakasındaki ismi belirtmektedir. Özellikle sebab-i nüzûl rivâyetlerinde zikrettiği isimlerin başında İbn Abbas gelmektedir. Bu durum, İbn Abbas'ın tefsirdeki konumu⁹⁴ ile yakından ilgili olmakla birlikte genellikle kaynak zikretmeyen müellifin bu kaynağın İbn Abbas olması durumunda onun ismini ifade etmiş olması dikkat çekicidir.⁹⁵

Yazır'ın başta sebab-i nüzûl rivâyetleri olmak üzere Siyer rivâyetlerinde tarihî kaynaklardan çok tefsirleri kullandığını görmekteyiz. Hatta çoğunlukla olaya dair hiçbir Siyer veya tarih kaynağı vermeden sadece tefsirlerden alıntı yapmaktadır. Örneğin, Enfal Suresi 30. ayetinin tefsirinde hicret öncesi Daru'n-Nedve'de toplanıp Resulullah'a suikast kararı alan müşriklerin bu toplantısına dair rivâyeti "genellikle müfessirler olayın meydana gelişini şöyle nakletmişlerdir" diyerek aktarmıştır.⁹⁶ Aynı surenin 56. ayetinin sebab-i nüzûlüne dair, Hendek Savaşı sürecinde Benî Kurayza'nın Mekkeli-lerle antlaşma yaptığına ilişkin rivâyette müfessirin kaynağı, Tebrizî'nin tefsiridir.⁹⁷ Şu hususu da belirtmeliyiz ki Siyer rivâyetlerinde

⁹³ Elmalılı, I, 12.

⁹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz, Cerrahoğlu, İsmail, "Abdullah İbn Abbas ve Tefsir İlmindeki Yeri", *Diyanet İlmî Dergi*, 1972, XI (2), 74-83.

⁹⁵ Örnek için bkz, Elmalılı, II, 40, 227; III, 21

⁹⁶ Elmalılı, IV, 224.

⁹⁷ Elmalılı, IV, 246.

müellifin en fazla gösterdiği kaynaklar Taberî ve Âlûsî'nin tefsirleridir.⁹⁸

Tefsirlerden sonra Elmalılı'nın bu alanda kullandığı kaynaklar hadis külliyyatı, özellikle Kütüb-i Sitte'dir. Ancak bazı rivâyetleri doğrudan hadis kaynağından alırken⁹⁹ bazılarında ise onları dolaylı olarak kullanmış ve bu kaynakları, kendilerinden nakilde bulunan tefsirler aracılığıyla vermiştir.¹⁰⁰

Müfessirin, bu tür kaynakların haricinde doğrudan tarihi kaynaklardan çok az sayıda nakilde bulunduğu görülmektedir. Benî Kaynuka Yahudilerinin Medine'den sürülmesi olayında *el-Kâmil fi't-Târîh*,¹⁰¹ Zeyd b. Hârîse'nin biyografisinde *el-İsâbe*,¹⁰² haram aylarda savaşma ile ilgili olarak Abdullah b. Cahş komutasındaki seferle alakalı malumat için *el-Bidâye*'yi¹⁰³ referans olarak göstermiştir.

Dikkat çeken bir husus da zaman zaman görüşlerini sert bir şekilde eleştirdiği Muhammed Abduh'un Mutaffifin Suresi 29. ayetinin sebep-i nüzûlüne dair görüşlerini referans olarak kullanmaktan çekinmemiş olmasıdır.¹⁰⁴

Sonuç

Son dönem Osmanlı ulemasından Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın klasik siyer algısına sahip olduğu görülmektedir. Diğer peygamberlerin fevkinde bir noktada konumlandığı Hz. Peygamber'in hayatına dair rivâyetlerin genelinde, özellikle de mucize haberlerinde tenkidî bir tutum izlemek yerine geleneksel bir yaklaşım sergileyen müellifin bu hususta istisna sayılabilecek tenkitleri Resulullah'ın peygamberlik sıfatı ile bağdaşmayacağını ve Kur'an'a açık tezat oluşturduğunu düşündüğü nakillere yöneliktir. Bu şekilde değer-

⁹⁸ Örnekler için bkz, Elmalılı, II, 23-24, 228; IV, 279-280; VIII, 188-189; IX, 510-511.

⁹⁹ Örnekler için bkz, Elmalılı, II, 22; IV, 296-297, 405, 420; V, 276; VII, 168-169, 190, 539; VIII, 70; IX, 510-511.

¹⁰⁰ Örnek için bkz, Elmalılı, VI, 151-152.

¹⁰¹ Elmalılı, VII, 516.

¹⁰² Elmalılı, VI, 315.

¹⁰³ Elmalılı, 83-84.

¹⁰⁴ Bkz, Elmalılı, IX, 75-76.

lendirilemeyecek rivâyetlerde ise kendi bakışını kâhir ekseriyetle “kabul”den yana şekillendirmiştir. Müellifin bazı konularda, Osmanlı toplumu tarafından yeni tanınmaya başlanan oryantalist eleştirilere karşı cevaplar geliştirmek gibi bir kaygı taşıdığını da söylemek mümkündür. Nitekim Ğarânîk veya Hz. Peygamber’in Zeyneb bnt. Cahş ile evliliği gibi konular üzerinde durmuş ve oryantalistlerin bu konulardaki eleştirilerine cevaplar vermiştir. Bununla birlikte genel tefsir anlayışının aksine söz konusu Siyer olduğunda rivâyetlerin çoğunda bu kaygıdan uzak olduğu da müşâhade edilmektedir.

Siyer anlatılarına dair kaynak kullanımında Siyer ve tarih eserlerinden çok tefsirlere yönelen müellif, tarihî rivâyetleri dahi genellikle bu eserlerden nakletmektedir. Kullandığı kaynakların bir konuda ittifak halinde olması çoğu zaman Elmalılı’nın meseleye bakış açısını şekillendirmiş ve bu tür ittifakları, hem fikrine bir dayanak noktası almış hem de görüşünün sağlamlığına delil getirmiştir. Siyer haberlerini Kur’an’a arz etmek de bir rivâyeti kabul edip etmemek bağlamında eserde kullanılan bir diğer usûldür.

Kaynakça

- Albayrak Halis, “Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın Tefsir Anlayışı”, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu*, TDV Yay., Ankara 1993, 152-168.
- Algül, Hüseyin, “Hak Dini Kur’an Dili Tefsirinde İslâm Tarihi Dökümanlarının Değerlendirilişi”, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu*, TDV Yay., Ankara 1993, 221-230.
- Aydın, Abdurrahman, “Fahreddin Râzi ile Elmalılı Tefsirleri Bağlamında Nebî, Resûl ve Peygamber Kavramlarına Genel Bir Bakış”, *Gaziosmanpaşa Ünv. İFD*, 2015, III (1), 67-84.
- Bayram, İbrahim, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Mûcizelere Bakışı”, *Gaziosmanpaşa Ünv. İFD*, 2015, III (2), 77-102.
- Cerrahoğlu, İsmail, “Abdullah İbn Abbas ve Tefsir İlmindeki Yeri”, *Diyanet İlmî Dergi*, 1972, XI (2), 74-83.

- Ersöz, İsmet, *Elmalılı Mehmed Hamdi Yazır ve Hak Dini Kur'an Dili*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniv. SBE, Konya 1986.
- Güven, Mustafa, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsir Anlayışındaki Modernlik Unsurları ve Bu Bağlamda Muhammed Abduh'a Yönelttiği Eleştiriler -Fîl Sûresi Örneği-", *EKEV Akademi Dergisi -Sosyal Bilimler-*, 2015, XIX (61), 141-170.
- Okumuş, Mesut, "Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın İlmî Tefsir Anlayışı", *Diyanet İlmî Dergi*, 2015, LI (3), 79-103.
- Öz, Şaban, *Farklı Siyeri Okumak -Bir Siyer Eleştirisininin Eleştirisi-*, Araştırma Yay., Ankara 2014.
- Özel, Mustafa, "Elmalılı'nın Tefsir Metodolojisi", *Diyanet İlmî Dergi*, 51 (3), 2015, 29-56.
- Özel, Recep Orhan, "Elmalılı Hamdi Yazır'ın Bilimsel Tefsir Anlayışı", *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları -II-*, 2013, 549-571.
- Palabıyık, M. Hanefi-Gökhan, Nur-Olçar, Rabia, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Hz. Peygamber Algısı", *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler Sempozyumu*, I-II, Bingöl 2013, II, 319-356.
- Sarıçam, İbrahim-Özdemir, Mehmet-Erşahin, Seyfettin, *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, Nobel Yay., Ankara 2011.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Elmalılı Muhammed Hamdi ", *DİA*, İstanbul 1995, XI, 57-62.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X, sad: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli vd., Azim Yay., İstanbul tz.